

W.F. Hermans en Multatuli

W.F. Hermans en Multatuli

Extra jaarboek Multatuli

Hilversum

Verloren

2017

Redactie:

Cyril van den Hoogen (gastredacteur), Klaartje Groot, Annelies Dirkse, Rudy Schreijnders, Vincent Stolk

Redactieadres:

Multatuli Huis, Korsjespoortsteeg 20, 1015 AR Amsterdam

Abonnementenadministratie:

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Jaarabonnement: €16,50

Op het omslag: W.F. Hermans verdedigt Multatuli. Tekening door Siegfried Woldhek, voor het eerst gepubliceerd in *Vrij Nederland* 29 mei 1976.

ISBN 978-90-8704-710-8

© 2017 Multatuli Huis & Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Hilversum

Typografie: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Redactioneel	5
Hermans en Multatuli. Een vriendschap voor het leven DIK VAN DER MEULEN EN CYRIL VAN DEN HOOGEN	9
'Het unieke en zeer raadselachtige fenomeen dat Multatuli heet'. Over de Multatuli-biografie van Willem Frederik Hermans MARC VAN ZOGGEL	20
Over Hermans en Nieuwenhuys, en het ravijn dat hen scheidde TOM PHIJFFER	34
Boeken van en over Multatuli. De Multatuli-bibliotheek van Willem Frederik Hermans PETER KEGEL	60
'Alles doet mee aan de werkelijkheid'. Over natuur en literatuur bij Multatuli en Hermans DAAN RUTTEN	76
'Ik houd niet van Comité's'. W.F. Hermans doet niet mee MAURITS VERHOEFF	87
In de media. Hermans en Multatuli	91
De vriendelijke W.F. Hermans KLAARTJE GROOT	94
Personalía	96

Redactioneel

Nederigheid is 'n lafhartige manier om iets te schijnen. (Idee 223, vw 11, 435)

Nederigheid was beide heren vreemd. Multatuli en Willem Frederik Hermans lieten geen gelegenheid voorbijgaan om hun visie op de werkelijkheid uiteen te zetten op een toon alsof zij de wijsheid in pacht hadden. En zo vallen er meer overeenkomsten te ontdekken, al zijn er ook verschillen. Hermans was in ieder geval gefascineerd door Multatuli. Naar het schijnt herkende hij zichzelf zozeer in zijn grote voorganger dat hij vooral zichzelf in de biografie stopte die hij van Multatuli schreef. En die werkwijze is dan ook weer Multatuliaans.

In dit themanummer treft u de sporen aan van de fascinatie voor Multatuli in het leven en werk van diens twintigste-eeuwse geestverwant. De aanleiding is het verschijnen van deel zeventien van de *Volledige Werken* van Hermans, dat geheel aan Multatuli is gewijd. Het werd op 29 juni gepresenteerd in het Multatuli Huis, waar tot het einde van het jaar ook een tentoonstelling was over Hermans' fascinatie voor Multatuli, met originele typoscripten van Hermans uit de collectie van het Multatuli Genootschap en uit het Archief W.F. Hermans, dat in beheer is van het Literatuurmuseum. *De Volledige Werken* worden verzorgd door het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in samenwerking met het Willem Frederik Hermans Instituut en uitgegeven door De Bezige Bij. Cyril van den Hoogen, penningmeester van het Multatuli Genootschap en tevens van de Stichting Willem Frederik Hermans Instituut, was intensief betrokken bij de organisatie van de boekpresentatie en de tentoonstelling. Ook trad hij op als gastredacteur van onderhavig themanummer.

Het inleidende artikel is van de hand van Dik van der Meulen en Cyril van den Hoogen. Zij staan stil bij de uiteenlopende wijzen waarop Hermans zich met Multatuli heeft beziggehouden: als biograaf, tekstbezorger en polemist. Marc van Zoggel gaat in op de totstandkoming van Hermans' biografie *De raadselachtige Multatuli*. Vervolgens belicht Tom Phijffer een wel heel bijzondere samenkomst in de regio Lebak in 1971. Peter Kegel stortte zich op de bibliotheek van Hermans, waarin hij het nodige aan Multatuliana gevonden heeft. Daan Rutten exploreerde

de verschillende manieren waarop beide schrijvers de werkelijkheid wilden kennen vanuit filosofisch perspectief. Maurits Verhoeff deed een ontdekking in het archief van het Multatuli Genootschap: 'Ik houd niet van comités', antwoordde Hermans op het verzoek toe te treden tot het Lebak-herdenkingscomité in 1956. Het lijkt wel een echo van Multatuli die zei 'Ik hou niet van ...' en dan volgde er iets, bijvoorbeeld 'Ik hou niet van onaangenaamheden (Idee 226) of 'van praterigheid' (Idee 519), of 'blik' (Idee 1121). In de rubriek Media enkel fragmenten waarin Hermans en Multatuli in één adem genoemd worden. Tot slot belicht Klaartje Groot de vriendelijke kant van Hermans, zelf jegens multatulianen.

De redactie

Hermans en Multatuli

Een vriendschap voor het leven

DIK VAN DER MEULEN EN CYRIL VAN DEN HOOGEN

Wie erbij was, op 5 maart 1995, vergeet het nooit meer: Willem Frederik Hermans die, zwaaiend met zijn grote magere handen, in de Amsterdamse Stadschouwburg de multatulianen aller windstreken toesprak om de voltooiing van Multatuli's *Volledige Werken* te vieren. Hoewel hij vervaarlijk hoestte, vermoedden weinigen dat het een van zijn laatste publieke optredens zou zijn. Nog geen twee maanden later overleed hij.

Volgens Freddy de Vree, goede vriend van Hermans, had de schrijver van deze avond zeer genoten.¹ Mogelijk deed het hem ook genoeg dat Prins Willem-Alexander, die de laatste delen in ontvangst nam, diezelfde avond beloofde te zijner tijd beschikbaar te zullen zijn voor de presentatie van de *Volledige Werken* van Hermans. De prins hield woord: tien jaar later, op 4 november 2005, werd deel 1 aan hem overhandigd.

Zou Hermans in de Stadsschouwburg hebben teruggedacht aan een plechtigheid van bijna zestig jaar eerder?² Ook die dag was hij erbij, op 19 februari 1937, toen hij als vijftienjarige met nog geen vijftig bezoekers een lezing bijwoonde ter herdenking van Multatuli's vijftigste sterfdag.

Brief W.F. Hermans aan Oom P.C.

[...]

Een paar weken terug werd de 50ste sterfdag van Multatuli herdacht.

Bij die gelegenheid ben ik te weten gekomen, waar ergens in Amsterdam zich zijn geboortehuis bevond.

Bij op een goede Zaterdagmiddag ben ik er eens heengewandeld.

Het is toch altijd interessant eens te weten hoe Nederland de nagedachtenis zijner grote mannen eert:

Het huis moest zich bevinden in de Kostjespoortsteeg naast een loodgieter, dat had ik op een foto eens gezien en het nummer

3.

Hoe kunnen er eigenlijk nog /intellectuele/ "colovigen" zijn,
 laat staan orthodoxen?
 Ik wil eerst eens afrechten wat u hiervan zert en zal er in een
 volgende brief wel eens verder over praten.
 G.V.

ken paar weken terug werd de 50ste sterfdag van Multatuli herdacht
 Bij die gelegenheid ben ik te weten gekomen, waar erens in Am-
 sterdam zich zijn geboortehuis bevond.
 Op een goede Laterdagnmiddag ben ik er eens heen gegaand.
 Het is toch altijd interessant eens te weten hoe Nederland de
 nagedachtenis zijner grote mannen eert!
 Het huis moest zich bevinden in de Kortsjespoortsteeg naast een
 loodgieter, dat had ik op een foto eens gezien en het nummer
 vist ik niet. De wandeling er heen was heel mooi, wat voornamelijk
 inde Aerenracht zat, waar ik een heel eind langs moest lopen.
 De Kortsjespoortsteeg zelf was niet zo nauw en ook niet zo vies
 als ik mij dat voorgesteld had. Onwillekeurig kreeg ik zo'n idee
 dat de hele zaak er bezuid zou zijn met halfgeknauwde brood-
 korsten. Aan het huisje zelf was niets bij zonders te zien:
 het was net zander als alle andere oude huisjes die niet al te
 fraai zijn. Er was een hoog stenen stoepje met twee smalle deuren.
 De eerste en tweede verdieping hadden ieder twee ramen aan de
 straatzijde, de derde één, waarboven een zolderrampje.
 Nadat ik zo enige ogenblikken ineem droefgeestig gepens ver-
 zoken, niet geheel ongelijk aan dat, hetwelk den vroemdeling
 onder de beproefde leiding van Baedeker, op Comedia overvalt,
 in de Kortsjespoortsteeg voornood, gestaan had was ik niet in
 staat iets bijzonders aan het huis te ontdekken. Alleen viel
 mij op dat de bewoners een bijzondere voorliefde voor spionnetjes
 hadden, het welk me niet ongeschikt scheen en schuldloosers een
 warme ontvangst te bereiden. Plotseling viel mijn oog echter
 op een knobbelig uitsteeksel tussen de ramen op de tweede ver-
 dieping, niet ongelijkvormig aan de helft ener doorgesneden sa-
 void kool. De enig scherp turen kon ik er een kroostkleurige
 vergulde M en U op ontdekken/ ook nog enige onleesbare letters!
 Een diep nadenken bracht mij op het idee dat dit wellicht de
 kleine maar reine /in geen jaren schoongemaakt/ hulde van
 Nederland aan een zijner grootste mannen trachtte voor te stellen.
 Toch herinnerde ik mij ook wel eens van een zekere Douwe Dek-
 kerstraat gehoord te hebben. "Ziedaar de tweede hulde", dacht ik.
 De D.D. straat nu, ligt vlak bij de Ten Kate straat. De Amsterdamsche
 raad scheen niet te vrezen dat de doden elke er zonden bijten!
 Ik vond dat alles er recht dankbaar uitzag. Stel u voor: ze was
 vast nog wel breder dan 5 meter en misschien nog wel langer dan
 30 meter enkele in ontbinding verkorende koolstroken gaven het
 geheel een landelijk aanzien, midden in Amsterdam!!! U moet weten
 dat de groente markt in de Ten Katestraat daar vlak bij is.
 Bovendien rook het er als een paard dat was beslazen is.
 Overstroomd met vaderlandse gevoelens kwam ik die middag thuis.

Brief van Willem Frederik Hermans aan Pieter Cornelis Meyners, 9 maart 1937 (Archief W.F. Hermans, Literatuurmuseum). Pieter Cornelis Meyners, huisvriend van Hermans' ouders of 'Oom P.C.' moedigde een nog heel jonge Hermans aan zich in Multatuli te verdiepen, een advies dat hij gretig opvolgde. Zo bezocht hij op 19 februari 1937 de Amsterdamse Multatuliherdenking ter gelegenheid van diens vijftigste sterfdag. Niet lang daarna bezocht hij Multatuli's geboortehuis in de Kortsjespoortsteeg en de Douwe Dekkerstraat.

wist ik niet. De wandeling er heen was heel mooi, wat voornamelijk in de Herengracht zat, waar ik een heel eind langs moest lopen. De Korsjepoortsteeg zelf was niet zo nauw en ook niet zo vies als ik mij dat voorgesteld had. Onwillekeurig kreeg ik zo'n idee dat de hele zaak er bezaaid zou zijn met halfafgeknauwde broodkorsten. Aan het huisje zelf was niets bij zonders te zien: het was net eender als alle andere oude huisjes die niet al te fraai zijn. Er was een hoog stenen stoepje met twee smalle deuren. De eerste en tweede verdieping hadden ieder twee ramen aan de straatzijde, de derde één, waarboven een zolderraampje. Nadat ik zo enige ogenblikken in een droefgeestig gepeins verzonken, niet geheel ongelijk dat, hetwelk den vreemdeling onder de beproefde leiding van Baedeker, op Corsica overvalt, in de Korsjespoortsteeg voornoemd, gestaan had, was ik niet in staat iets bijzonders aan het huis te ontdekken. Alleen viel mij op dat de bewoners een bijzondere voorliefde voor spionnetjes hadden, hetwelk me niet ongeschikt scheen om schuldeisers een warme ontvangst te bereiden. Plotseling viel mijn oog echter op een knobbelig uitsteeksel tussen de ramen op de tweede verdieping, niet ongelijkvormig aan de helft ener doorgesneden savoe kool. Na enig scherp turen kon ik er een roestkleurige vergulde M en U op ontdekken/ ook nog enige onleesbare letters/. Een diep nadenken bracht mij op het idee dat dit wellicht de kleine maar reine/ in geen jaren schoongemaakte/ hulde van Nederland aan een zijner grootste mannen trachtte voor te stellen. Toch herinnerde ik mij ook wel eens van een zekere Douwes Dekkerstraat gehoord te hebben. 'Ziedaar de tweede hulde', dacht ik. De D.D. straat nu, ligt vlakbij de Ten Katestraat. De Amsterdamse raad scheen niet te vrezen dat de doden elkaar zouden bijten: Ik vond dat alles er recht dankbaar uitzag. Stel u voor: ze was vast nog wel breder dan 5 meter en misschien nog wel langer dan 30!!!! Enkele in ontbinding verkerende koolstronken gaven het geheel een landelijk aanzien, midden in Amsterdam!!! U moet weten dat de groentemarkt in de Ten Katestraat daar vlak bij is. Bovendien rook het er als een paard dat pas beslagen is.

Overstroomd met vaderlandse gevoelens kwam ik die middag thuis.

[...]

W.F. Hermans

In de decennia die volgden zou Hermans zich met wisselende intensiteit in Multatuli verdiepen. In 1976 mondde dit uit in de totstandkoming van zijn biografie *De raadselachtige Multatuli*, waarvan in het Multatuli-jaar 1987 een ingrijpend herziene nieuwe uitgave op de markt kwam. Zijn allereerste stuk over Multatuli, *Pionier in het vacuum*, was een kwarteeuw eerder al verschenen.² In later jaren werd hij een regelmatige medewerker van het gelijknamige tijdschrift. Als Age Bijkaart heeft Hermans menigmaal over Multatuli geschreven voor *Het Parool* (later gebundeld in *Boze brieven van Age Bijkaart*). En dan was er nog een groot aantal artikelen voor onder meer *NRC Handelsblad* en *Elsevier*, veelal overgenomen in de essaybundels *Door gevaarlijke gekken omringd* (1988), *Malle Hugo* (1994) en in de herziene druk van *De raadselachtige Multatuli*. Een van zijn laatste Multatuli-publicaties was het kleine boekje met de lange titel *Slechte kritieken gaan nooit verloren, goede ook niet, sinds kort* (1993), waarin hij van leer trok tegen Annemarie Kets-Vree, de bezorger van de historisch-kritische uitgave van *Max Havelaar*.

Een multatuliaan bij uitstek, zo zou je Hermans wel kunnen noemen. Gevierd als schrijver maar tegelijk omstreden, onvoorspelbaar en onnavolgbaar, de meest gevreesde polemist van zijn tijd; bewonderaar van Multatuli zonder navolger te zijn, die bovendien – toeval of niet – net als zijn voorganger Nederland de rug toekeerde. Reden genoeg om wat langer stil te staan bij de uiteenlopende wijzen waarop Hermans zich met Multatuli heeft beziggehouden: als biograaf, tekstbezorger en polemist.

Biograaf

In het voorwoord bij de tweede druk van *De raadselachtige Multatuli* schreef Hermans:

Het is een hoogst opmerkelijke eigenaardigheid van de Multatuli-studie dat degenen die zich daarmee beziggehouden hebben, haast voortdurend grote hindernissen op hun pad ontmoetten. Ze gingen te jong dood, of ze zagen zich, na hun meningen over de schrijver te boek gesteld te hebben, genoopt daarop geheel of gedeeltelijk terug te komen, en te erkennen dat ze niet alles geweten hadden wat ze hadden moeten weten. [...]

Blijkbaar is het niet mogelijk Multatuli's gestalte anders dan met vallen en opstaan te benaderen.³

Inderdaad leek er een doem te rusten op het biograferen van Eduard Douwes Dekker. Tot 1920 verschenen er verscheidene boeken over zijn leven, maar sinds-

dien moesten de weinigen die het probeerden het met de dood bekopen: E. du Perron, die de eerste helft van Dekkers leven had beschreven in *De man van Lebak*, stierf in de meidagen van 1940, en bijna veertig jaar later overleed ook Paul van 't Veer toen hij nog maar halverwege was. In feite was Hermans, toen hij deze regels schreef, de eerste en enige die sinds 1920 het complete leven van Multatuli in kaart had gebracht. Onder de doden bevond zich trouwens ook nog een heuse antibiograaf, de advocaat Salco Tromp Meesters, die – niet ver van Multatuli's laatste woonhuis in Nieder-Ingelheim – in 1937 met zijn auto vol belastende multatuliana de Rijn inreed en verdronk. 'Een bijgeloovige zou zeggen, dat de schim van Multatuli wraak heeft willen nemen,' aldus Menno ter Braak, toen hij het nieuws vernam.⁴

Hermans maakte zijn werk dus wel af, maar hij wist zeer goed dat het bij zijn boek niet zou moeten blijven. Een fatsoenlijke bronvermelding heeft *De raadselachtige Multatuli* bijvoorbeeld niet, en hij was de eerste om toe te geven dat hij geen wetenschappelijke pretentie had. Het controleren van feiten aan de hand van bronnen noemde hij in zijn naschrift 'een veel te grote taak voor een man alleen en bovendien een waarvoor ik niet ben opgeleid en waarvoor ik, een leven lang worstelend tegen nooit geheel bedwongen slordigheid, niet de minste aanleg bezit'.⁵ Dat hij niet altijd even nauwkeurig was, sprak hij evenmin tegen. Zijn biecht is misschien nog het best te begrijpen in het licht van zijn bewondering voor J.J. Slauerhoff. Hermans meende dat de grootheid van die dichter voortkwam uit zijn slordigheid die – net als bij Hermans zelf – berustte op een al te groot vertrouwen in zijn eigen geheugen. (Maar o wee als anderen zich vergisten!) Een échte, wetenschappelijke biografie van Multatuli zou volgens Hermans uiteraard geen slordigheden mogen bevatten en wél geannoteerd moeten zijn, met een omvang van ten minste 1500 pagina's.

Dat neemt niet weg dat Hermans, bij gebrek aan volledige *Volledige Werken*, wel degelijk op eigen bronnenonderzoek is uitgegaan. Dit leverde een aantal min of meer onbekende feiten op, maar daarin is niet de voornaamste betekenis van zijn boek gelegen. *De raadselachtige Multatuli* is in de eerste plaats een boek van Hermans, waarin het complexe wereldbeeld uit zijn romans, verhalen en polemieken doorklinkt. Niet voor niets noemden verschillende recensenten het boek, meer nog dan een biografie van een ander, een zelfportret.⁶ Desondanks is het, enkele slordigheden en wel zeer persoonlijke interpretaties ten spijt, een uitstekend overzicht van Douwes Dekkers leven geworden; iets waaraan zeker in die tijd veel behoefte was.

Hoe keek men in kringen rond het Multatuli Genootschap tegen *De raadselachtige Multatuli* aan? Toen het boek in 1976 verscheen, bestond het tijdschrift *Over*

Multatuli nog niet. Garmt Stuiveling, voorzitter van het Multatuli Genootschap en bezorger van Multatuli's *Volledige Werken*, bediende zich van *De Gids* om er zijn oordeel over te vellen.⁷ Als wetenschappelijk geschoold letterkundige hekelde hij Hermans' gebrekkige bronvermelding, waardoor allerlei terloopse zinnen in de biografie niet verifieerbaar waren, zoals de leeftijd van Dekkers Atjehse vriendin (of zelfs echtgenote) Si Oepi Ketch, zijn ontslag bij de Amsterdamse textielfirma Van de Velde en de rijksdaalder die hij als kind gestolen zou hebben. Stuiveling's belangrijkste kritiek betrof echter 'de onevenredigheid van de onderdelen'. *De raadselachtige Multatuli* was in zijn ogen hooguit 'een biografisch vermomd essay', waarbij hij, Stuiveling, zich weinig gelukkig toonde met de kwaliteit van Hermans' 'persoonlijke opmerkingen en oordeelvellingen'. Zelfs voor het rijke fotomateriaal had de criticus geen lof: het was immers al grotendeels terug te vinden in de verzamelbundel *Multatuli* uit 1970.⁸ Desondanks vreesde Stuiveling, omdat niemand minder dan Hermans het had geschreven met de voor hem typerende uitdagende beschrijvingen en aanvallen op derden, dat het voortaan als hét Multatuli-boek zou voortleven.

Toen Hermans' boek jaren later in *Over Multatuli* werd besproken, naar aanleiding van de verschijning van de tweede druk, viel het oordeel veel milder uit. De Vlaamse letterkundige Marcel Janssens noemde *De raadselachtige Multatuli* 'bovenal een vinnig verteld verhaal, een grotstendeels betrouwbaar gebeurtenissenverhaal, doorspekt met hier en daar een betwistbare interpretatie'.⁹ Hij prees de rake typeringen van Douwes Dekker en de talrijke bijfiguren.

Het is een oordeel dat tegenwoordig door weinigen meer in twijfel wordt getrokken. Van de Multatuli-biografieën is die van Hermans vermoedelijk de vlotst leesbare. Dit komt door de prikkelende beschrijvingen van Dekkers levenswandel en diens opposanten, en door Hermans' selectie van historische achtergronden, waarbij hij controverses niet schuwde. De lezer blijft geboeid, doordat Hermans elke beschrijving van een kwestie steevast van zijn eigen nuchtere – of nuchter *klinkende* – oordeel voorziet. Zo somt Hermans bij Multatuli's beschuldiging dat de resident Brest van Kempen de Javaanse regent de hand boven het hoofd zou hebben gehouden omdat die hem meiden leverde, maar liefst zes redenen op waarom deze verdachtmaking niet serieus valt te nemen.¹⁰ Hermans had een begenadigd strafadvocaat kunnen worden.

Als geen biograaf voor of na hem probeerde Hermans de persoon, het genie, te begrijpen en dat levert ook de mooiste passages op, juist omdat Hermans zijn eigen wederwaardigheden in die van Multatuli herkende. Een opmerking van de biograaf over Multatuli's uitgever G.L. Funke bevatte – tussen de regels – een uithaal naar G.A. van Oorschot, jarenlang Hermans' eigen uitgever: 'Zoals er wel